

KIRSI VAINIO-KORHONEN

**Oppimisvaikeudet
ja lukutaidottomuus
1800-luvun alkupuolen
Suomessa**

HELEN SCHJERFBECK, LUKIJOITA 1905, KANSALLISGALLERIA.

ALEKSIS KIVEN SEITSEMÄN VELJESTÄ on kuvaus kirjoittajansa lapsuusajan maailmasta, 1830- tai 1840-luvun Suomesta. Kovapäiset veljekset havittelevat lukutaitoa lukkarin ankarassa koulussa naima-aikeet mielessään. Nykylukijaa lukkarin tuvasta ikkunan kautta pakenevat kovapäiset veljekset lähinnä hymyilyttävät, mutta 1800-luvun alkupuolella lukutaidottomuus oli vakava paikka.

Evangelisluterilainen kirkko edellytti jokaisen täysi-ikäisen osaavan lukea uskonnollisia tekstejä ja tuntevan kristinoppia. Kirjoitustaidolla ei sen sijaan ollut uskonnollista merkitystä, eikä sitä siksi tavallisille ihmisille opetettu. Luku- ja kristinopintaito oli puolestaan edellytys konfirmoinnille ja ehtoolliselle pääsulle ja sitä kautta avioitumiselle, kummina toimimiselle ja ylipäättään aikuiselämälle.

Ehtoollisella käynti ei ollut ainoastaan uskonnon harjoittamista vaan jokaisen aikuisen kansalaisvelvollisuus. Konfirmoimaton ei voinut astua aikuiselämään, hän ei päässyt vihille, hän ei voinut vanaa todistajanvalaa tuomioistuimessa, ei suorittaa akateemista tutkintoa, ei saada elinkeinolupaa eikä häntä voinut nimittää valtion virkaan. Jukolan veljekset haaveilivat perheen perustamisesta, mutta samalla lukutaidottomuus sulki heidät monien miessukupuolelle tuolloin tarjolla olleiden etujen ulkopuolelle.

Aapiskatekismus ja kansanopetus

Kirkkolaki määräsi vanhemmat huolehtimaan lastensa luku- ja kristinopintaidon opetuksesta. Käytännössä niin sanottu kansanopetus oli seurakuntien lukkarien, vanhempien palkkaamien ”teräväpäisten poikien” tai kaupungeissa myös vaatimattomien pikkulastenkoulujen varassa. Ensimmäiselle ehtoolliselle nuorisoa valmistavat rippikoulut vakiintuivat Suomessa vasta 1800-luvun alkupuolella.

Tärkeimpänä oppikirjana toimi aapiskatekismus. Sen sisältö eteni helpommista osista vaikeampiin ja tuki siten sujuvan lukutaidon opetusta ja luetun ymmärtämistä. Aluksi opeteltiin lukemisen alkeet aapisosasta, jonka suurikokoiset kirjaimet helpottivat luetun hahmottamista. Aapista seurasi varsinainen katekismus, jonka typografia tuki niin ikään lukutaidon kehittymistä ja oppimista: käskyjen kaltaiset tärkeimmät opeteltavat asiat oli painettu suuremmilla ja lihavoiduilla kirjaimilla. Katekismusosaa seurasivat kristinopintaitoa syventävät kysymykset, joiden kautta pohdittiin rukousten ja uskontunnustuksen sisältöä, Jumalan ja Pyhän Hengen olemusta tai kreikankielisen Kristus-sanan merkitystä.

Lukutaidottomuus huono-osaisuuden lähteenä

Olen kirjoittanut teoksessani *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa: Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa* köyhistä turkulaisista naisista, jotka ansaitsivat leipänsä tuon ajan silpputoilla. Naiset yhdistivät seksin myyntiin siivousta, pyykkäystä, ompelua, viinan ja oluen anniskelua ja piikomista. Suurin osa heistä oli kaupungissa syntyneitä ja asui kaupungin laitamilla, köyhien asuinalueilla, siellä missä heidän perheenjäsenensä, sukulaisensa ja ystävänsä. Puolet heistä oli yksinhuoltajia eli aviottomien lasten äitejä. Naisten elämästä on jäänyt jälkiä asiakirjoihin, koska heidän tuli käydä kerran kuussa kaupungin poliisilaitoksella sukupuolitaivitarkastuksissa. Tämän takia heitä myös kutsuttiin tarkastusnaisiksi.

Tarkastusnaisten luku- ja kristinopintaidosta löytyy merkintöjä seurakuntien rippikirjoista ja pappien kirjoittamista muuttokirjoista. Valtaosa luki aapiskatekismusta vain jotenkuten tai välttävästi, kuten suuri osa tuon ajan suomalaisista, ja jotkut suorastaan heikosti tai kankeasti. Muutami-

en naisten sisälukutaito oli kuitenkin arvioitu hyväksi ja puhtaaksi ja kristinuskon opinkappaleiden ulkoluku selkeäksi. Yleensä tarkastetut naiset olivat lähtöisin yhteiskunnan alimmista luokista, joissa kirjallisia taitoja ei millään tavalla vaalittu. Silloin kiitosta saaneiden kirjallisten kykyjen on täytynyt kummuta synnynnäisestä lahjakkuudesta.

Kymmenesosa tarkastetuista naisista oli kuitenkin täysin lukutaidottomia ja konfirmoimattomia ja sitä kautta jo nuorella iällä yhteiskunnasta syrjäytyneitä naisia. He eivät voineet nauttia ehtoollista, heitä ei voinut vihkiä avioliittoon, he eivät voineet toimia kummeina eivätkä he olleet aikuisesta iästään huolimatta täysivaltaisia yhteisönsä jäseniä. Mahdollisesti heidän joukossaan oli heikkolahjaisia tai jopa lievästi kehitysvammaisia naisia, joilla oli vaikeuksia oppia lukutaidon kaltaisia uusia asioita ja ylipäättään hankalaa sopeutua ja ymmärtää yhteiskunnan tapoja ja normeja. Nykyään muutamalla prosentilla suomalaisista on tämän kaltaisia laaja-alaisia oppimisvaikeuksia ja tuntuu todennäköiseltä, että näin on ollut aina. On myös luontevaa ajatella, että oppimisvaikeudet yhdistettynä muunlaiseen osattomuuteen voivat osaltaan selittää joidenkin tarkastusnaisten syrjäytynyttä elämänkulkua. Aiheuttavathan ne nykyäänkin niistä kärsiville työttömyyttä, köyhyyttä ja yhteiskunnallista huono-osaisuutta.

Opinhaluisia mutta oppimattomia

Tarkastusnaisten ponnistelut puuttuvan lukutaidon hankkimiseksi kertovat siitä, että heillä oli halu oppia, mutta lukeminen ei kerta kaikkiaan onnistunut. Turkulainen Fredrika Lundahn yritti vielä 50-vuotiaana oppia lukemaan. Irtolaisuudesta kiinniotettuna hän kertoi poliisikamarilla, että hän oli koko syksyn 1841 käynyt rippikoulua ja ottanut siksi vasta marraskuussa vastaan piianpaikan kirvesmies Lindborgilta. Sopeutuminen yhteiskuntaan ei kuitenkaan onnistunut ja Lundahn otettiin seuraavana kesänä kiinni kiertolaisena Helsingissä. Jos Lundahn oli kärsinyt koko ikänsä jonkinasteisista oppimisvaikeuksista, asiakirjoihin kirjaimellisesti merkitty ”tuhmuus ja tyhmyys” olivat yhteisön tuomio aikana, jolloin heikkolahjaisuudesta johtuneita älyllisten toimintojen rajoituksia ei ymmärretty.

Anna Collinin luku- ja kristinopintaidosta kirkkoherra kirjasi seurakunnan rippikirjaan yksikantaan ”nihil”, nolla. Collinin isä oli ollut räätälimestari, mutta kuollut 1833. Leskiäiti ei voinut suunnitella oppimattoman tyttären näittämistä, ja muutamassa vuodessa Collinista tuli tarkastusnainen ja irtolainen. Ehkä yksinkertaisuuttaan hän väitti pari kertaa poliisille saaneensa työpaikan, vaikka nimetty henkilö sanoi suoraan, ettei hän millään muotoa halunnut ottaa Collinia palvelukseensa. Muuten Collinia veti puoleensa kaupungin yöelämä kaduilla ja toreilla. Vuoteen 1844 mennessä hän oli lyöttäytynyt yhteen kahden muuan tarkastusnaisen kanssa ja naapurit valittivat kolmikon viettävän ”turmeltunutta elämää”.

Joskus yksin jääneen äidin hätä ja köyhyys vetivät myös jälkeläiset mukanaan. Maria Sacklénin äiti oli sotamiehen leski. Leski elätti perhettään nähtävästi seksityöllä, sillä hän synnytti miehensä kuoleman jälkeisinä vuosina kaksi aviotonta poikaa. Lasten luku- ja kristinopintaidon opetus oli vanhempien vastuulla, mutta tästäkään leskiäiti ei jaksanut huolehtia. Tytär astui siksi aikuiselämään konfirmoimattomina, mikä vei häneltä lukutaidon ohella mahdollisuuden avioitua. Koska avioliitto oli naiselle tärkeä elatuskeino, oli konfirmoimattomuus ruumiinvammaan verrattavaa haitta kotoa lähtevälle tyttärelle. Maria Sacklén merkittiin turkulaiseksi tarkastusnaiseksi 20-vuotiaana, mutta samalla hänestä tuli eräänlainen oman aikansa aikuisopiskelija. Hän opetteli lukemaan ja suoritti lopulta 21-vuotiaana rippikoulun ja solmi aikanaan myös avioliiton.

Täysin vaille yhteiskunnan tukea oppimaton ei siis jäänyt edes tarkastusnaisena, jos hän vain osoitti halua opintoihin. Kaksikymmentäneljävuotias Maria Charlotta Tammelin anoi joulukuussa 1843 oikeutta asua Turussa ilman työsuhdetta. Hän halusi käydä rauhassa rippikoulua ja päästä nauttimaan pyhää ehtoollista. Tammelin oli ollut viisi vuotta tarkastusnaisena ja hoitanut aluksi myös kampurajalkaista isäänsä. Tammelinin elämäntapa oli tuttu seurakunnassa, sillä rippikirjaan oli kirjattu, miten Tammelin ”kiertelee sotamiesten kanssa” ja ”oleskelee kasarmilla venäläisten luona”. Huono maine ei kuitenkaan ollut esteenä myönteiselle päätökselle, jota tuki tuttu pappi:

”Maria Tammelin on ilmoittautunut minulle tar-

peelliseen valmentavaan opetukseen, jotta hän olisi ehtoollisen arvoinen; mutta koska hän tarvitsee laiminlyödyn lukutaidon vuoksi siihen aikaa ja on nyt osoittanut hyvää tahtoa tälle toimelle, minäkin tuen hänelle oikeutta työstä vapautukseen [rippikoulua varten].”

Puoli vuotta myöhemmin poliisiviranomaiset joutuivat kuitenkin toteamaan, ettei Maria Tamelinia ollut vielääkään konfirmoitu. Hän ei enää käynyt rippikoulua eikä muutenkaan elänyt kunniallista elämää. Lukemaan hän ei koskaan oppinut, joten konfirmointi ja sitä kautta ehtoolliselle pääsy jäivät hänelle vain haaveiksi.

Kahtia jakautunut maa

Suomi jakautui lukutaidon osalta 1800-luvun lopulle saakka laajasti lukutaitoiseen länteen ja heikommin lukevaan itään. Länsi-Suomessa lukutaitoon suhtauduttiin myönteisemmin ja lukeminen oli hyvällä mallilla jo varhain. Köyhän ihmisen kirjasto koostui usein virsikirjasta, joka sisälsi virsien ohella katekismuksen, evankeliumitekstejä, rukoukset ja muuta uskonnollista peruskirjallisuutta.

Lukuintoisessa lännessä Jukolan veljekset ja turkulaiset tarkastusnaiset olivat siten lukutaidottomina kanssaihmisistään poikkeavia miehiä ja naisia.

Idässä välttävä lukutaito ja kristinopin pääkapaleiden hallinta olivat sen sijaan vielä pitkään liian kunnianhimoisia vaatimuksia avioliittoon vihkimiselle ja kummiksi kelpuuttamiselle. Kirjoja ei edes omistettu ja suullista kertomaperinnettä viljeltiin idässä pitkään tasaveroisesti kirjallisen kulttuurin rinnalla. Vasta kunnalliset kansakoulut alkoivat kuroa idän ja lännen lukutaitoeroja umpeen 1900-luvun kuluessa.

KIRJOITTAJA

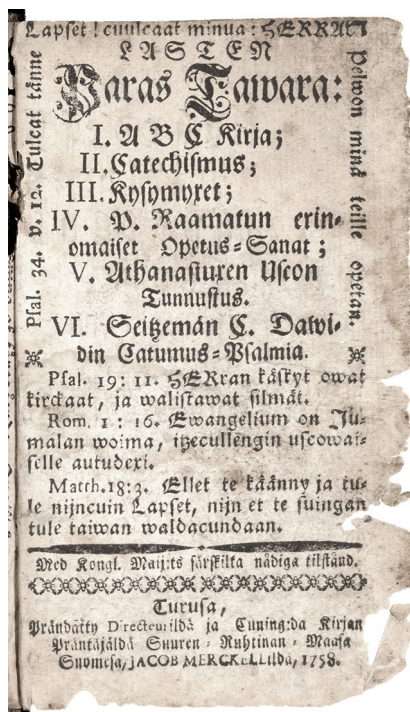
KIRSI VAINIO-KORHONEN

ON SUOMEN HISTORIAN PROFESSORI TURUN
YLIOPISTOSSA

JOHANNES GEZELIUS
VANH.
YXI LASTEN PARAS
TAWARA.
TURUSA : PRÄNDÄTTY
PETARI HANNUXEN
POJALTA 1666

SISÄLTÖ NIMIÖSIVULLA:
I. ABC KIRJA.
II. CATECHISMUS.
III. KYSYMYKSET.
IV. P. RAAMATUN
ERINOMAISET
OPETUSSANAT.

KANSALLISKIRJASTO.

KIRJALLISUUS

Esko M. Laine ja Tuija Laine, Kirkollinen kansanopetus. Teoksessa Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. SKS 2010.

Kirsi Vainio-Korhonen, Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa. SKS 2018.